

تفاوت های جنسیتی در آزمون ترسیم خانواده □

Gender Differences in the Family Drawing Test □

Mahboobeh Sadeghabadi, M.Sc. ✉

Tahereh Elahi, Ph.D.

Mahmoud Kazemi, Ph.D.

محبوبه صادق آبادی *

دکتر طاهره الهی *

دکتر محمود کاظمی *

Abstract

This study was conducted to examine gender differences in the Family Drawing Test. Sample of this descriptive study, were 218 girls and boys third grade student that were selected randomly from Isfahan schools. The test was performed according to the instructions and differences that were mentioned in earlier research as gender differences, was listed and were analyzed using Mann-Whitney U test and Chi - square. Mann - Whitney U test results indicated a significant differences in 7 of 10 examined characteristic by this test, including the use of cold colors, warm colors, number of colors, essential and inessential details, proportions and gender stereotypes. Also chi-square test results revealed significant differences in two characteristics including drawing relationships and drawing same sex figures first. This study confirms differences between boy and girls in the family drawing test, that need to be considered in the analysis of this test in diagnostic areas.

Keywords: children's drawing, family drawing test, gender differences

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناخت تفاوت های جنسیتی در آزمون ترسیم خانواده انجام گرفته است. نمونه این پژوهش توصیفی ۲۱۸ دانش آموز دختر و پسر پایه سوم دبستان بود که از ناحیه ۴ آموزش و پرورش شهر اصفهان به طور تصادفی انتخاب شدند. آزمون ترسیم خانواده با توجه به دستورالعمل آن اجرا شد و تفاوت هایی که در پژوهش های قبلی به عنوان تفاوت های جنسیتی در ترسیم های کودکان ذکر شده بود، فهرست شده و با استفاده از آزمون های آماری U من ویتنی و خی دو مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج آزمون U من ویتنی تفاوت معناداری را در ۷ ویژگی از ۱۰ ویژگی بررسی شده توسط این آزمون نشان داد، که شامل استفاده از رنگ های گرم، رنگ های سرد، تعداد رنگ ها، جزئیات ضروری و غیر ضروری، تناسب اندام و کلیشه های جنسی بود. تحلیل نتایج آزمون خی دو نیز تفاوت معناداری را در دو ویژگی که شامل ترسیم ارتباطات و ترسیم اول فرد هم جنس بود، نشان داد. نتایج این پژوهش مؤید وجود تفاوت بین دختران و پسران در آزمون ترسیم خانواده است، که در تحلیل های این آزمون در حوزه های تشخیصی در نظر گرفتن این تفاوت ها لازم به نظر می رسد.

کلیدواژه ها: نقاشی کودکان، آزمون ترسیم خانواده، تفاوت های جنسیتی

□ Department of Psychology, Zanjan University, I.R Iran.

✉ Email: mahboobeh.sadeghabadi@gmail.com

□ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۲/۲۱، تصویب نهایی: ۱۳۹۲/۱۱/۲۰

* گروه روان شناسی دانشگاه زنجان

● مقدمه

تفاوت های جنسی بین دختر و پسر از جمله مواردی است که در حیطه های مختلف مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است و به دنبال آن نظریه های متعددی چون جامعه پذیری جنسی، «روان بنه جنسیتی»^۱ و نظریه های دیگر به وجود آمده است که هر کدام از دیدگاه خود الگوهای متفاوت رفتار را بر حسب جنس مورد بررسی و موشکافی قرار داده اند. آن چه پژوهش های متعدد نشان می دهد، این است که صرف نظر از دلایل وجود این تفاوت ها، که می تواند بیولوژیکی باشد و یا تحت تأثیر ارتباط کودک با جامعه و تحول شناختی قرار گیرد، تفاوت بین دو جنس وجود دارد و در ترجیحات کودکان در مواجهه با جهان بیرونی نشان داده می شود. این تفاوت ها در نوع اسباب بازی هایی که کودک انتخاب می کند، رنگی که از بین جعبه مداد رنگی برای نقاشی استفاده می کند و نوع اشکالی که ترسیم می کند، نمایان است. تفاوت های جنسیتی از ابتدای کودکی در نوع اسباب بازی انتخابی کودک مشخص می شود.

دختران و پسران اسباب بازی هایی را ترجیح می دهند که مطابق با کلیشه های جنسی خودشان است. پسران بیشتر اشیاء متحرک مثل ماشین و دختران بیشتر عروسک را ترجیح می دهند (جادوا، هینس، ۲۰۱۰) و در نوجوانی باورهای جنسیتی زنانه در دختران و باورهای جنسی مردانه در پسران دیده می شود (خسروتاش، حجازی، اژه ای و غباری بناب، ۱۳۸۹). تصور می شود که تفاوت های جنسیتی در ترجیح اسباب بازی برخاسته از جامعه پذیری جنسیتی است، گرچه شواهدی نیز وجود دارد که عوامل بیولوژیکی (مثل سطح آندروژن ها) را تأثیرگذار می داند (الکساندر، هینس، ۲۰۰۲). پژوهش ها نشان داده است که پسران بیشتر کلیشه های مربوط به جنس خودشان را ترجیح می دهند (چنی، ۲۰۰۳). کروتز (۱۹۹۹)، به نقل از عبدی شهرآرای و فراهانی، (۱۳۸۴) عنوان می کند که مردان برای رفتار نقش جنسی متناسب با جنس خود بیشتر از زنان تحت فشار قرار داده می شوند.

تفاوت های جنسیتی در ترسیم های کودکان نیز به وضوح دیده می شود. اگرچه نقاشی به مقدار زیادی تحت تأثیر هنر جامعه و مدرسه آن ها قرار می گیرد و در فرهنگ هایی که علاقه کمی به هنر وجود دارد آثار هنری ساده تر است (والس، ۱۹۹۰)، به نقل از چنی و سورت، دیکی و فلیشیل، (۲۰۰۶) در بین کودکان یک فرهنگ نیز تفاوت هایی بین ترسیم های دختران و پسران وجود دارد.

نقاشی به عنوان یک آزمون فرافکن به این دلیل که امکان بیان نگرش ها و هیجان های کودک را فراهم می سازد و وجود مشکلات عاطفی را اعلام می کند در هر جایگاهی در حرفه های مرتبط با سلامت روان مورد استفاده قرار می گیرد (اسکیو و همکاران، ۲۰۰۷). در ارزیابی هایی که از شخصیت و هوش کودکان با استفاده از ابزار نقاشی صورت می گیرد توجه به این تفاوت ها مانع از ارزیابی های نادرستی می شود که ممکن است ناشی از تفاوت های جنسی در حوزه نقاشی کودکان باشد.

پژوهش های بسیاری به بررسی تفاوت های جنسیتی در موضوع، رنگ و چگونگی ترسیم نقاشی کودکان پرداخته اند که برخی از این پژوهش ها حاکی از ثبات تفاوت های جنسی در نقاشی و همچنین کاربرد رنگ در ۱۰-۵ سالگی است (تورگتون، ۲۰۰۸). کرسچنستین (۱۹۰۵، به نقل از تومان، ۱۹۹۹) توانایی نقاشی پسران را به دلیل مهارت در ارائه روابط فضایی برتر از دختران عنوان کرد، با این حال عدم در نظر گرفتن تفاوت در علائق اجتماعی دختران و پسران نظر او را با شکست مواجه کرد، موضوعی که اگر تحت بررسی قرار می گرفت، ممکن بود که او به نتایج متفاوتی دست یابد. گودیناف (۱۹۲۶، به نقل از تومان، ۱۹۹۹) در پژوهش هایی که در مورد نقاشی تصویر انسان انجام داد عنوان کرد که دختران در بازنمایی تناسبات و جزئیات تصویر انسان بهتر از پسران عمل می کنند.

تحقیقات هریس (۱۹۳۶، به نقل از چن و کانتنر، ۱۹۹۶) نشان داد که در نقاشی تصویر انسان دختران در جزئیات چشم تناسبات، لباس ها، خطوط اطراف بدن و موها برتری دارند و ترسیم های آنها دارای جواهرات، یقه لباس، خط کمر و دامن است در حالی که پسران در تناسبات پاها و نشان دادن پاشنه و بینی و نمایش حرکت بهتر عمل کردند.

ویلسدون (۱۹۷۷، به نقل از چن و کانتنر، ۱۹۹۶) دریافت که دختران در تمایز شانه از سر و کمر و پاها، شش ماه از پسران جلوتر هستند و دختران زودتر از پسران لب های آرایش شده، ابروها و لباس هایی که جنس تصویر را قابل شناسایی می کند، ترسیم کردند، در حالی که پسران زودتر از دختران دندان ها و گوش ها را در ترسیم صورت نشان دادند. موضوعات ترسیم شده در نقاشی کودکان نیز گواه تفاوت های ترسیمی بین دو جنس است. پسران بیشتر تمایل به ترسیم اشیای متحرک و مکانیکی دارند در حالی که گل ها، پروانه ها، خورشید و به طور کلی طبیعت و موجودات زنده از جمله موضوعاتی است که در نقاشی دختران به وضوح

دیده می شود (ایجیما و همکاران، ۲۰۰۱؛ بوساکی و وارنیش واکسیر، ۲۰۰۸).

گاردنر (۱۹۲۸)، به نقل از بوساکی، و همکاران، (۲۰۰۸) عنوان کرد که پسران به احتمال بیشتری شخصیت های خاص یا ابرقهرمان ها را ترسیم می کنند و دختران بیشتر موضوعات افسانه ای شامل حیوانات و پرنسس های سوار بر اسب را نقاشی می کنند. بر اساس آن چه از بررسی موضوعات نقاشی به دست آمده است، پسران و مردان تمایل دارند خودشان را به عنوان جنگجویی در جهان پر خطر ببینند در حالی که دختران و زنان خود را به عنوان قسمتی از جهان می بینند تا این که در مقابل آن (سیلور، ۱۹۹۳).

فلازبری و واتسون (۱۹۹۵) در پژوهش خود نقاشی پسران را خشنتر و غیرواقع گراتر از دختران ارزیابی کردند. دختران بیشتر تمایل دارند زنان و دختران را ترسیم کنند، اما ظهور نقش های انسانی در ترسیم های پسران کمتر به چشم می خورد، در عوض اشیاء متحرک و وسایل نقلیه و هواپیما به وفور دیده می شود (ایجیما و همکاران، ۲۰۰۱).

جولیس (۱۹۵۲)، به نقل از سیلور، (۱۹۹۳) دریافت که ۸۰٪ کودکان سنین ۵ تا ۸ ساله ابتدا تصویر همجنس خود را ترسیم می کنند. نتایج تحقیقات سیلور (۱۹۹۳) نیز نشان داد که در ترسیم موضوعات انسانی آزمودنی ها ابتدا تصویر همجنس خود را ترسیم می کنند. به طور کلی هر دو جنس موضوعات مثبت را بزرگتر ترسیم می کنند (بورکیت و همکاران، ۲۰۰۳). چنی و همکاران (۲۰۰۶) عنوان کردند که دختران تمایل دارند تصاویر زنان و دختران را بلندتر ترسیم کنند. لاووی و همکاران، (۲۰۰۱) ذکر کردند که اندازه تصویر انسان در نقاشی کودک می تواند منعکس کننده دیدگاه کودک از ارزش خود در بین فرهنگش باشد.

چنی و همکاران (۲۰۰۶) در بررسی تفاوت های جنسی در آزمون ترسیم خانواده به این نتیجه دست یافت که دختران به احتمال بیشتری نسبت به پسران لباس ها را ترسیم می کنند و جزییات کلیشه ای مثل ناخن و آرایش مو و جواهرات را به تصاویر انسانی اضافه می کنند و تصاویر انسانی متناسب تری ترسیم می کنند، همچنین جزییات ضروری و غیرضروری در ترسیم های دختران بیشتر است. ترسیم بلندتر تصاویر دختران و زنان نیز دیده شد که آن ها این ترسیم بلند تر را نشان دهنده حرمت خود بالای دختران تفسیر کردند. پژوهش چرنی و همکاران تنها پژوهشی است که به بررسی تفاوت های جنسی در آزمون ترسیم خانواده پرداخته است (تنها پژوهشی که ما یافتیم) و بیشتر پژوهش ها به تفاوت های جنسی در

نقاشی آزاد کودکان اشاره دارد و یا به تفاوت های جنسی در آزمون ترسیم خانواده در رابطه با اختلالی خاص پرداخته شده است. آن چه مسلم است وجود چنین تفاوت هایی ضرورت ارزیابی های متفاوت بین دو جنس را ضروری می سازد. همانطور که دادستان (۱۳۸۴) در تعیین سطح تحول یافتگی در «آزمون ترسیم آدمک» ذکر می کند که علت تفاوت های دختر و پسر در ترسیم آدمک هر چه که باشد، معنادار بودن آن ما را ملزم ساخته که هنجارهای جداگانه ای را برحسب جنس ارائه دهیم. تفاوت دختران و پسران در مقیاس تحول یافتگی ترسیم آدمک برتری معنادار نتایج دختران را نشان می دهد که این برتری در سنین ۹-۸ سالگی به قله خود می رسد.

با توجه به این که ترسیم خانواده در ارزیابی اختلال های مختلف کودکان کاربرد دارد و برخی اختلال های به نشانه های خاصی حساس هستند شناخت تفاوت های جنسیتی در آزمون ترسیم خانواده ضروری است. پژوهش های قبلی به تعیین تفاوت های جنسیتی در نقاشی کودکان پرداخته اند و پژوهش حاضر با در نظر داشتن این تفاوت ها و با ذکر این سوال که چه تفاوتی بین دختران و پسران در آزمون ترسیم خانواده وجود دارد، به بررسی تفاوت های موجود بین دو جنس در این آزمون پرداخته است و مواردی که در تحقیقات قبلی به عنوان تفاوت بین دختران و پسران در نقاشی ذکر شده است در این تحقیق در آزمون ترسیم خانواده مورد بررسی قرار گرفته است که شامل رنگ، طبیعت، اشیا متحرک، ترسیم جزئیات ضروری و غیرضروری، تناسب اشخاص ترسیم شده، کلیشه های جنسی، ترسیم ردیفی و ترسیم از زاویه بالا، ترسیم افراد در حال ارتباط، ترسیم افراد به صورت مجزا، ترسیم اول فرد هم جنس و ترسیم بلندتر فرد همجنس است.

● روش

«جامعه آماری» این پژوهش توصیفی شامل کلیه دانش آموزان دختر و پسر سوم دبستان در شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۰-۸۹ بوده است. نمونه ای به تعداد ۲۱۸ نفر که شامل ۱۰۴ دانش آموز دختر و ۱۱۴ دانش آموز پسر پایه سوم دبستان بودند که به روش نمونه گیری خوشه ای تصادفی انتخاب شدند با توجه به اینکه تفاوت دختران و پسران در مقیاس تحول یافتگی ترسیم آدمک در ۸ تا ۹ سالگی به قله خود می رسد (دادستان، ۱۳۸۴)

● ابزار

از میان انواع آزمون های ترسیمی متداول، «آزمون ترسیم خانواده»^۲ از جایگاه خاصی برخوردار است، که اجرای سریع و آسان، انعکاس محتوای عمیق شخصیت از دلایل اهمیت آن است. همچنین این روش شیوه های است که کودک خود را در قلب خانواده منتخب قرار می دهد و ما را به عمق مشکلات و مسایل خود هدایت می کند، پس نقاشی خانواده یک آزمون شخصیت است که می توان بر مبنای قوانین فرافکنی به تفسیر آن پرداخت.

نقاشی خانواده در اصل توسط اپل (۱۹۳۱) و وولف (۱۹۴۲) پیشنهاد شد، اما بعدها به عنوان آزمون نقاشی خانواده (DAF) توسط هالس (۱۹۵۱) تدوین گردید (مارنات، ۱۳۸۴). نوع کامل تری از آزمون ترسیم خانواده، آزمون جنبشی خانواده (KFD) است که به وسیله بورنرز و کافمن (۱۹۷۰، ۱۹۷۲)، به نقل از رایت، مکینتر، (۱۹۸۲) به عنوان روشی برای کشف ادراک خانواده کودکان آشفته معرفی شد. تعدادی از محققان تلاش هایی برای نمره گذاری عینی ترسیم خانواده گزارش کرد هاند (بورنرز، کافمن، ۱۹۷۲؛ مکفی، ۱۹۴۷، ابرین، پاتون، ۱۹۷۴، به نقل از رایت، مکینتر، ۱۹۸۲).

اعتبار آزمون ترسیم خانواده در پژوهشی که بر اساس یک چارچوب نظری مبتنی بر دلبستگی، ۲۰۰ کودک پیش دبستانی صورت گرفت ۸۲/۵٪ به دست آمد (پیانتا و همکاران، ۱۹۹۹، به نقل از مظاهری و همکاران، ۱۳۸۷). خدایاری فرداعتبار آزمون ترسیم خانواده در نمونه ایرانی (n=۱۰۰) را برابر ۸۴٪ گزارش کرد (به نقل از مظاهری و همکاران، ۱۳۸۷). نقاشی خانواده به کودک اجازه می دهد که تمایلات سرکوب شده در زمینه ناهشیار خود را فرافکنی کند و از این راه است که او می تواند واقعی ترین احساساتی را که نسبت به کسان خود دارد برای ما آشکار سازد (کرمن، ۱۳۸۵)

آزمون ترسیم خانواده با استفاده از یک کاغذ سفید A4، مدادرنگی ۱۲ رنگ و مدادپاکن به اجرا درآمد. از دانش آموزان خواسته شد یک خانواده را ترسیم کنند و افراد را در حین ترسیم به ترتیب اولویت ترسیم شماره گذاری کنند. تعداد اعضای موجود در خانواده کودک مشخص شد و اینکه کودک با پدر و مادر و یا یکی از والدین زندگی می کند و چند خواهر و برادر دارد، مورد بررسی قرار گرفت. مجموعه نشانه هایی که در تحقیقات قبلی به عنوان

ویژگی های نقاشی دختران و پسران معرفی شده بود، مشخص شد و نقاشی های هر دو گروه دختر و پسر بر اساس وجود این ویژگی ها بررسی شد.

بر اساس آن چه از پژوهش های گذشته به دست آمده است، استفاده از رنگ های گرم و روشن، ترسیم طبیعت و جزئیات ضروری و غیرضروری، استفاده از رنگ های متعدد، افراد در حال ارتباط و ترسیم به صورت ردیفی در پیش زمینه، در نقاشی دختران بیشتر مشاهده می شود و همچنین ویژگی هایی مانند استفاده از رنگ های سرد، عدم استفاده از رنگ و یا تعداد کمتر رنگ ها، ترسیم اشیاء متحرک، ترسیم با زاویه دید از بالا (چشم پرنده) و افرادی که به صورت مجزا و بدون ارتباط ترسیم شده اند در نقاشی پسران بیشتر به چشم می خورد. ترسیم اول فرد همجنس، ترسیم بلندتر فرد همجنس و ترسیم کلیشه های جنسی نیز از جمله مواردی است که در این پژوهش در ترسیم های هر دو جنس بررسی شده است. نمره گذاری برای هر یک از ویژگی های ذکر شده به شکل زیر در نظر گرفته شد:

□ **رنگ:** رنگ های گرم و روشن شامل رنگمایه های قرمز، نارنجی، زرد، سبز مایل به زرد و صورتی بود و رنگ های سرد و تیره شامل رنگمایه های آبی، بنفش، سبز، خاکستری، قهوه ای و سیاه بود. به ازای وجود هر رنگ از گروه گرم و سرد آزمودنی ۱ نمره کسب می کرد.

□ **طبیعت:** به ازای ترسیم گل، پروانه، درخت، خورشید، پرنده، ماهی، ابر، کوه، ماه، ستاره و هر جزء دیگری از طبیعت آزمودنی یک نمره می گرفت. در این قسمت برای تعدد ترسیم مقوله های عنوان شده نمره اضافی در نظر گرفته شد به عنوان مثال در صورتی که آزمودنی بیش از دو درخت ترسیم کرده باشد یک نمره علاوه بر نمره قبلی دریافت می کرد.

□ **اشیاء متحرک:** ترسیم هر شیء متحرک مانند اتومبیل، ربات (آدم آهنی)، انواع وسایل نقلیه، هواپیما و ابزار پرواز، دوچرخه، قایق و غیره باعث کسب یک نمره توسط آزمودنی می شد. در این قسمت نیز در صورتی که در هر مقوله ترسیم های از دو عدد تجاوز می کرد، آزمودنی یک نمره اضافی علاوه بر نمره قبلی کسب می کرد.

□ **ترسیم جزئیات ضروری و غیرضروری:** چشم و ابروها، دهان، بینی، دست ها و انگشتان، پاها و موی سر به عنوان جزئیات ضروری عنوان شد و جزئیات غیرضروری به دو بخش جزئیات غیرضروری اشخاص ترسیم شده و جزئیات غیرضروری پس زمینه تقسیم

می شود. مدل و آرایش موها ترسیم جواهرات، مدل و نقش های لباس، ناخن ها، آرایش چهره و ناخن به عنوان جزئیات غیر ضروری اشخاص در نظر گرفته شد و جزئیات پس زمینه اشخاص ترسیم شده شامل ظروف، مبلمان پرده و دکوراسیون داخلی، اسباب بازی های موجود در منزل و پارک، خط کشی های خیابان، چراغ راهنما و علائم راهنمایی و رانندگی، ساختمان و فروشگاه ها بود که ترسیم هر بخش یک نمره به آزمودنی اختصاص می یافت.

□ **تناسبات اشخاص ترسیم شده:** نسبت سر به بدن، ترسیم شانه، گردن، جدا کردن خط کمر از پاها، بلندی دست ها و نسبت صحیح انگشتان به کف دست از جمله ویژگی های فیگور متناسب در نظر گرفته شد و برای رعایت هر یک ۱ نمره اختصاص داده شد.

□ **کلیشه های جنسی:** برای هر کلیشه جنسی شامل لباس ها و کفش های مردانه و زنانه، مدل موهای متفاوت برای هر جنس، حمل اشیایی که خاص هر جنس است، مثل کیف زنانه برای زنان کلاه مردانه برای مردان، افرادی که در حال انجام وظایف خاص هر جنس هستند نیز یک نمره در نظر گرفته شد.

□ **ترسیم ردیفی و ترسیم از زاویه بالا:** در صورت ترسیم اشخاص به صورت ردیفی در پیش زمینه نمره ۱ و در صورت عدم ترسیم به این شکل نمره ۰ تعلق می گرفت. ترسیم از زاویه بالا (چشم پرنده) نیز به همین صورت بررسی شد.

□ **ترسیم افراد در حال ارتباط:** در صورت وجود اشخاصی در حال ارتباط به آزمودنی نمره ۱ و در صورت عدم چنین موردی نمره ۰ تعلق می یافت.

□ **ترسیم افراد به صورت مجزا:** در صورت ترسیم اشخاص بدون هیچ ارتباطی نمره ۱ و در غیر این صورت نمره ۰ اختصاص می یافت.

□ **ترسیم اول فرد همجنس و ترسیم بلندتر فرد همجنس:** در صورت ترسیم اول فرد هم جنس نمره ۱ و در غیر این صورت نمره ۰ اختصاص داده شد. ترسیم بلندتر فرد همجنس نیز به همین صورت مورد بررسی قرار گرفت.

همان طور که ذکر شد نحوه نمره گذاری در ویژگی های رنگ، طبیعت، اشیا متحرک، ترسیم جزئیات ضروری و غیرضروری، تناسبات اشخاص ترسیم شده و کلیشه های جنسی بر اساس فراوانی موارد موجود انجام شد و در مورد ترسیم ردیفی و ترسیم از زاویه بالا،

ترسیم افراد در حال ارتباط، ترسیم افراد به صورت مجزا، ترسیم اول فرد هم جنس و ترسیم بلندتر فرد همجنس بر اساس وجود یا عدم وجود ویژگی نمره ۱ یا ۰ داده شد.

● یافته ها

نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که از بین ۱۶ تفاوت بررسی شده در «آزمون ترسیم خانواده» هر دو جنس، تعداد ۹ تفاوت تأیید آماری لازم را به دست آورد. همانطور که تحلیل نتایج مربوط به آزمون U منویتنی در جدول ۱ نشان می‌دهد تفاوت معناداری در ۷ مورد بررسی شده با استفاده از این آزمون بین دختران و پسران وجود دارد، که در ستون آخر این جدول سطح معناداری مربوط به هر مورد ذکر شده است. تفاوت هایی که در این آزمون بین دختران و پسران معنادار شد، شامل: استفاده از رنگ های گرم، رنگ های سرد و تعداد رنگ های موجود در نقاشی است که در هر سه مورد دختران نسبت به پسران به طور معناداری میانگین بالاتر داشتند. در ترسیم طبیعت، ترسیم اشیاء متحرک و ترسیم جزئیات ضروری تفاوت معناداری بین دو جنس مشاهده نشد. در ترسیم جزئیات غیر ضروری پس زمینه، جزئیات غیر ضروری اشخاص، تناسب اندام و وجود کلیشه های جنسی در ترسیم خانواده نیز دختران دارای میانگین بالاتری بودند.

جدول ۱. نتایج مربوط به آزمون U من ویتنی در مقایسه دختران و پسران در تعدادی از متغیرها

متغیرها	میانگین رتبه های دختران	میانگین رتبه های پسران	میانگین رتبه های دختران	میانگین رتبه های پسران	U من ویتنی	Z	سطح معناداری
رنگ های گرم	۲۰/۱۲۹	۵۳/۹۱	۷۰/۳	۹۱/۲	۵۰۰/۳۸۷۹	-۴/۵۱۱	۰/۰۰۱
رنگ های سرد	۹۳/۱۲۱	۱۶/۹۸	۵۲/۳	۹۸/۲	۰۰۰/۴۶۳۵	-۲/۸۴۵	۰/۰۰۴
تعداد رنگ ها	۱۳۰/۵۳	۹۰/۳۱	۷/۲۳	۵/۸۷	۳۷۴۰/۵۰۰	-۴/۷۵۳	۰/۰۰۱
طبیعت	۱۱۴/۸۸	۱۰۴/۵۹	۱/۳۶	۱/۰۳	۵۳۶۷/۰۰۰	-۱/۳۲۷	۰/۱۸۵
اشیا متحرک	۱۰۹/۱۳	۱۰۹/۸۴	۰/۰۵	۰/۲۰	۵۸۸۹/۰۰۰	-۰/۲۴۳	۰/۸۰۸
جزئیات ضروری	۱۱۱/۰۱	۱۰۸/۱۲	۶/۸۴	۶/۷۱	۵۷۷۱/۰۰۰	-۰/۳۵۲	۰/۷۲۵
جزئیات غیر ضروری پس زمینه	۱۲۲/۳۴	۹۷/۷۹	۰/۹۰	۰/۴۲	۴۵۹۳/۰۰۰	-۳/۲۷۵	۰/۰۰۱
جزئیات غیر ضروری اشخاص	۱۳۴/۴۲	۸۶/۷۶	۱/۰۱	۰/۳۳	۳۳۳۶/۰۰۰	-۶/۳۱۹	۰/۰۰۱
تناسبات اندام	۱۲۸/۲۸	۹۲/۳۷	۳/۴۰	۲/۴۷	۳۹۷۵/۰۰۰	-۴/۲۶۳	۰/۰۰۱
کلیشه های جنسی	۱۳۰/۹۷	۸۹/۹۲	۱/۵۴	۰/۹۹	۳۶۹۵/۵۰۰	-۵/۲۳۱	۰/۰۰۱

جدول ۲ نتایج آزمون ویلکاکسون را در بررسی میانگین رنگ های گرم و سرد به تفکیک جنس نشان می دهد. همانطور که در جدول مشاهده می شود تفاوت معناداری در استفاده از رنگ های گرم و سرد در بین دختران مشاهده نشد. پسران نیز تفاوت معناداری در استفاده از رنگ های گرم و سرد در آزمون ترسیم خانواده نداشتند.

جدول ۲. نتایج آزمون ویلکاکسون در مقایسه استفاده از رنگ های گرم و سرد به تفکیک جنس

جنس	متغیرها	رتبه ها	میانگین رتبه ها	جمع رتبه ها	Z	سطح معناداری
دختر	رنگ های گرم-رنگ های سرد	رتبه های منفی	۱۴/۳۹	۰۰/۱۶۴۴	۱۸۴/۱	۲۳۶/۰
		رتبه های مثبت	۵۵/۳۶	۰۰/۱۲۰۶	-	
پسر	رنگ های گرم-رنگ های سرد	رتبه های منفی	۷۴/۴۰	۰۰/۱۷۵۲	۵۲۱/۰	۶۰۳/۰
		رتبه های مثبت	۲۶/۴۶	۰۰/۱۹۸۹	-	

جدول ۳ نتایج آزمون خی دو را در بررسی تفاوت ها در ترسیم افراد در حال ارتباط، ترسیم افراد به صورت مجزا، ترسیم با ترکیب ردیفی، ترسیم از زاویه بالا، ترسیم اول فرد هم جنس و ترسیم بلندتر فرد هم جنس نشان می دهد. از بین خصوصیات ذکر شده، ترسیم افراد در حال ارتباط و ترسیم اول فرد هم جنس تأیید آماری لازم را به دست آورد که مورد اول در دختران و مورد دوم در پسران به طور معناداری بیشتر بود.

جدول ۳. نتایج مربوط به آزمون خی دو در مقایسه دختران و پسران در برخی از متغیرها

متغیرها	دختر	پسر	مقدار خی دو
ترسیم با ارتباط	۴/۶۰	۶/۳۹	۹۸۶/۳*
ترسیم مجزا	۶/۴۴	۴/۵۵	۷۵۶/۳
ترسیم ردیفی	۳/۵۰	۷/۴۹	۱۲۶/۲
ترسیم از زاویه بالا	۶/۴۷	۴/۵۲	۰/۰۰۰
ترسیم اول همجنس	۴/۴۰	۶/۵۹	۴۸۵/۱۰**
ترسیم بلندتر همجنس	۶/۵۲	۴/۴۷	۵۶۵/۲

*p<0/01 **p<0/05

● بحث و نتیجه گیری

○ گستره پژوهشی حاکی از تفاوت های سنی و جنسی در نقاشی کودکان است، اگرچه بعضاً یافته های متفاوتی در این زمینه به دست آمده است، و عوامل متعددی در این زمینه دخیل است، اما پاسخ به پرسش هایی نظیر این که چه تفاوتی های جنسی در نقاشی کودکان وجود دارد، می تواند موجب دستیابی به هنجارهای مفیدی شود که ارزیابی های دقیقتری را

از نیازهای عاطفی و هیجانی کودکان فراهم می کند.

○ نتایج پژوهش حاضر نشان می دهد که دختران نسبت به پسران از هر دو گروه رنگ های گرم و سرد بیشتر استفاده کردند و به طور کلی تعداد رنگ های مورد استفاده توسط دختران بیش از پسران است که می تواند موجب معنادار شدن تفاوت دختران در استفاده از هر دو گروه رنگ های گرم و سرد شود. وقتی که استفاده از رنگ های گرم و سرد به تفکیک جنس بررسی شد، دختران در استفاده از رنگ های گرم و سرد تفاوتی نداشتند و در مورد پسران نیز نتیجه مشابهی به دست آمد.

○ در ارزیابی شخصیت کودکان از طریق آزمون های ترسیمی تعداد رنگ های استفاده شده مورد توجه قرار می گیرند. با افزایش سن تعداد رنگ ها افزایش می یابد و به طور متوسط از ۳ به ۴ یا ۵ رنگ می رسد. کاربرد یک یا دو رنگ در نقاشی نشانه مشکوک به نظر می رسد ضمن آن که استفاده از ۶ یا ۷ رنگ نیز افراطی تلقی می شود (دادستان، ۱۳۸۴). تفاوت جنسی در تعداد رنگ های به کار رفته در نقاشی بر لزوم ارزیابی های متفاوت بین دو جنس تأکید می کند. استفاده بیشتر از گروه خاصی از رنگ ها در نشانه شناسی برخی از اختلال های مورد توجه قرار می گیرد به طور مثال استفاده بیشتر از رنگ های سرد در ترسیم های کودکان افسرده دیده می شود. در این مطالعه تفاوت معناداری بین استفاده از رنگ های سرد یا گرم در بین هیچکدام از گروه ها به دست نیامد، این یافته نشان دهنده این است که در صورت عدم وجود اختلال های عاطفی هر جنس به نسبت یکسانی از رنگ های گرم و سرد استفاده می کند و می توان استفاده از گروه خاصی از رنگ ها در آزمون ترسیم خانواده را به عنوان نشانه ای در اختلال های عاطفی مورد توجه قرار داد.

○ همگرا با پژوهش های پیشین در مورد نقاشی کودکان، دختران جزئیات ضروری و غیر ضروری بیشتری را در آزمون ترسیم خانواده نشان دادند. توجه بیشتر دختران به جزئیات، همان طور که ویلسون (۱۹۷۷)، به نقل از چن و کانتنر، (۱۹۹۶) عنوان می کند، و توانایی بیشتر دختران در ترسیم کلیات و جزئیات نسبت به پسران، موجب تفاوت های ترسیمی بین دو جنس می شود.

○ کلیشه های جنسیتی نیز در نقاشی دختران به طور معناداری بیش از پسران دیده می شود. یکی از دلایل این تفاوت را می توان ترسیم بیشتر جزئیات توسط دختران ذکر کرد.

دختران جزییات بیشتری از لباس و اشیاء و آرایش موها را نشان می دهند و این موارد که می تواند به عنوان کلیشه های جنسی در نظر گرفته شود در نقاشی آنها بیشتر موجود است.

○ از طرفی نقش جامعه را نیز در پذیرش و توجه به کلیشه های جنسیتی می توان مهم دانست. کودکان کلیشه های جنسیتی را در خانه، مدرسه و از طریق رسانه ها می آموزند، اما آنچه در این بین نقش مهمتری دارد، خانواده است (ویت، ۱۹۹۷). چنی (۲۰۰۳) در پژوهش خود عنوان می کند که پسران بیشتر کلیشه های مربوط به جنس خود را ترجیح می دهند و می توان نقش تفاوت های فرهنگی را در پذیرش و توجه به کلیشه های جنسی مهم دانست. تفاوت فشار اجتماعی در پذیرش نقش های جنسیتی توسط دختران و پسران متفاوت است. به نظر می رسد در فرهنگ هایی که از همان دوران کودکی پذیرش کلیشه های جنسی به دختران بیشتر از پسران اعمال می شود، پذیرش و توجه به آن نیز توسط این گروه بیشتر صورت می گیرد.

○ در بررسی ترسیم ارتباطات در آزمون ترسیم خانواده نیز همچنان که پژوهش های قبل اشاره کرده اند، دختران ارتباطات بیشتری در نقاشی های خود نشان دادند. به طور کلی به نظر می رسد که دختران به روابط بین فردی اهمیت بیشتری می دهند و این تمایل را در نقاشی های خود نیز به نمایش می گذارند. غضنفری (۱۳۸۵) در بررسی مقایسه ای بهزیستی دختران و پسران بر حسب ارزیابی از هویت فردی عنوان می کند که در دختران، بهزیستی در ارتباط با دیگران معنا می یابد و احساسات مثبت نسبت به خود فردی بخش کوچکتري از خشنودی و رضایتمندی زندگی آنان را تشکیل می دهد.

○ ترسیم بلندتر فرد همجنس که چنی و همکاران (۲۰۰۶) در پژوهش خود این مورد را ویژگی مشاهده شده در آزمون ترسیم خانواده دختران مطرح می کنند در این پژوهش تفاوت معناداری را نشان نداد. در مطالعات متعددی ترسیم بزرگتر موضوعات مثبت و ترسیم کوچکتر موضوعات منفی در نقاشی کودکان عنوان شده است گرچه تحقیقاتی نیز وجود دارد که با ذکر این سؤال که آیا واقعاً اندازه تصویر میتواند نشان دهنده احساس کودک به آن چه ترسیم می کند باشد، این فرض را مورد تردید قرار داده اند. این یافته ها می تواند برای هنردرمان گران و متخصصانی که علاقمند به کاربرد ابزارهای فرافکن به خصوص نقاشی در ارزیابی های بالینی هستند، سودمند باشد، زیرا ابعاد افراد ترسیم شده از مواردی است که در تعبیر و تفسیر نقاشی کودکان مورد توجه قرار می گیرد.

○ از دیگر نتایج این پژوهش تفاوت در ترسیم اول فرد همجنس بین دو گروه بود که در نقاشی پسران بیشتر دیده شد. گرچه مطالعات انجام شده توسط جولیس (۱۹۵۲)، به نقل از سیلور، (۱۹۹۳) حاکی از آن بود که ۸۰٪ کودکان سنین ۵ تا ۸ ساله فرد همجنس خود را اول ترسیم می کنند، اسکابرت و وانگر (۱۹۵۴)، به نقل از سیلور، (۱۹۹۳) دریافتند که نسبت دخترانی که تصاویر زنان را اول ترسیم می کنند کمتر از پسرانی است که ابتدا تصویر همجنس خود را نقاشی می کنند. این فرض که ترسیم اول فرد همجنس توسط پسران می تواند به دلیل توجه بیشتر آن ها به هم جنس های خود، به دلیل اهمیت بیشتر همانندسازی با همجنس و توجه به رفتارهایی مطابق با جنسیت باشد، از مواردی است که نیاز به پژوهش های بیشتر دارد. آنچه مسلم است، کاربرد روزافزون روش های فرافکن به خصوص ترسیم خانواده، لزوم تحقیقات بیشتر در این زمینه را پر اهمیت می سازد.

یادداشت ها

1. gender schema

2. Family Drawing Test

● منابع

- خسرو تاش، پریسا؛ حجازی، الهه؛ اژه ای، جواد؛ غباری بناب، باقر (۱۳۸۹). رابطه باورهای جنسیتی، رضایت مندی روانی و عملکرد تحصیلی در دانش آموزان سرآمد و عادی. *مجله روانشناسی*، ۱۴ (۵۵) ۲۶۵-۲۴۶.
- دادستان، پریخ (۱۳۸۴). *ارزشیابی شخصیت کودکان بر اساس آزمون های ترسیمی*. تهران: رشد.
- عبدی، بهشته؛ شهرآرای، مهرانا؛ فراهانی، محمدتقی (۱۳۸۴). بررسی رابطه بین نقش های جنسیتی با ترس از موفقیت در دانشجویان. *مجله روانشناسی*، ۹ (۳۴) ۲۱۴-۱۹۹.
- غضنفری، فیروزه (۱۳۸۵). بررسی بهزیستی دختر و پسر بر حسب ارزیابی از هویت اجتماعی و هویت فردی. *فصلنامه اصول بهداشت روانی* (۳۲-۳۱) ۱۲۳-۱۳۰.
- کرمن، ل (۱۳۸۵). نقاشی کودکان: کاربرد تست ترسیم خانواده در کلینیک. ترجمه پریخ دادستان و محمود منصور. تهران: رشد.
- مارنات، گری کراث (۱۳۸۴). *راهنمای سنجش روانی برای روانشناسان بالینی، مشاوران و پزشکان*. ترجمه حسن پاشاشریفی، محمدرضا نیکخو. جلد دوم تهران: رشد.
- مظاهری، محمدعلی؛ مهدی پور، سمیه؛ اناری، آسیه (۱۳۸۷). آزمون ترسیم خانواده در کودکان زلزله زده بم. پژوهش در سلامت روانشناختی، (۲).

- Alexander, G M; & Hines, M. (2002). Sex differences in response to children's toy in nonhuman primates. *Journal of Evolution and Human Behavior*, 23, 467-479.
- Bosacki., S L., Varnish, A., & Akseer, S.(2008). Childrens gendered sense of self and play as represented through drawings and written descriptions. *Journal of School Psychology*, 23(2), 190-205.
- Burkitt, E., Barret, M., & Davis, A. (2003). The effective characterization on the size of children's drawing. *Journal of Developmental Psychology*, 21, 565-584.
- Cheney, D., Sewert, S., Dickey, M., & Flichbeil D. (2006). Childrens drawings: A mirror to their minds. *Journal of Educational Psychology*, 26 (1), 127-142.
- Cheney, D. (2003). The effect of stereotyped toys an gender on play assessment in children aged 18-47 months. *Journal of Educational Psychology*, 23 (1).
- Flannery A., & Watson, M. (1995). Sex differences and gender role differences in children's drawing. *Journal of Studies in Art Education*, 36(2), 114-122.
- Jadva, V; & Hines, M. (2010). Infants preferences for toy, color and shapes: Sex differences and similarities. *Journal of Archives of Sexual Behavior* 39(6), 1261-1273.
- La Voy,SK., Pederson, WC; Reitz, J. M., Brauch, A. A., Luxenberg, T. M., & Nofisnger, C.C. (2001). Children's drawings: A cross-cultural analysis from Japan and the United States. *Journal of School Psychology International*, 22, 53-63
- Iijima, M., A, Osamu; MF., & Arais, Y. (2001). Sex differences in childrens free drawings: A study on girls with congenital adrenal hyperplasia. *Journal of Hormones and Behavior*, 40, 99-104.
- Silver, R. (1993). Age and gender differences expressed through drawings: A study of attitudes toward self and others. *Journal of Art Therapy*, 10(3).
- Skybo, T., Wenger, NR., & Hwasu, Y. (2007). Human figure drawings as a measure of children's emotional status: Critical review for practice *Journal of Pediatric Nursing*, 22(1).
- Tuman, D M. (1999). Gender style as form and content: An examination of gender stereotypes in subject preference of children drawing. *Journal of Studies in Art Education*, 41(1), 40-46.
- Turgeon, S. M. (2008). Sex differences in children's free drawings and their relationship to 2D:4D ratio. *Personality and Individual Differences*, 45, 527-532
- Witt, S D. (1997). Parent influence on children's socialization to gender roles. *Journal of Adolescence*, 32(126), 253-9.
- Wright, JH; & McIntyre, MP. (1982). The family drawing depression scale. *Journal of Clinical Psychology*, 38(4).

